

VAJDA LAJOS

SZENTENDRÉJE

Vajda motívumvilágának
nyomában

VAJDA LAJOS

SZENTENDRÉJE

Vajda motívumvilágának
nyomában

TARTALOMJEGYZÉK

VAJDA LAJOS SZENTENDRÉJE - VAJDA MOTÍVUMVILÁGÁNAK NYOMÁBAN	12
MÚLT MINT A JÖVŐ FORRÁSA	16
SZENTENDRE - A RÉSZLETEKBEN REJLŐ EGÉSZ	32
A BÁBU - EGY MOTIVUM VÁNDORLÁSA VAJDÁTÓL Éf ZÁMBÓIG	54

MÚLT MINT A JÖVŐ FORRÁSA
THE PAST AS A SOURCE FOR THE
FUTURE

SZENTENDRE - A RÉSZLETEKBEN
REJLŐ EGÉSZ
SZENTENDRE - THE WHOLE IN
THE PARTS

ARU - ÉLV MOTIVUM VANDORLÁSA
VANDALOC LE ZÁMBORG
H. DUMMÉY - THE SECRET OF A
COTTAGE FROM VANDALOC LE ZÁMBORG

VAJDA LAJOS SZENTENDRÉJE VAJDA MOTÍVUMVILÁGÁNAK NYOMÁBAN

Vajda Lajos (1908–1941), a 20. századi magyar avantgárd/modern képzőművészet kiemelkedő alkotójának élete és művészete elválaszthatatlan Szentendrétől. A város jellegzetes motívumai, építészeti és természeti öröksége, rejtett kincsei és különleges atmoszférája megtermékenyítően hatott Vajda progresszív művészeti szemléletére. A *Vajda Lajos Szentendréje* című kiállítás, az elmúlt évek kutatásainak eredményeit is bemutatva, a művész egy-egy alkotását kapcsolja össze Szentendre ikonikus részleteivel, a művészi motívumokat az eredeti ősforrásokkal, az életművön keresztül felvillantva Szentendre városának helytörténeti vonatkozásait, gazdag és megőrzésre méltó múltját, valamint 21. századi jelenét.

Vajda Lajos viszonya Szentendre városképéhez, a település sajátos hangulatához, a helyi hagyományhoz és a különböző motívumokhoz folyamatosan változott. Vajda családja 1922-ben települt le a Duna-parti városban, pár évig Lajos is itt élt, majd a teleket Budapesten, a nyarakat pedig Szentendrén töltötte. A város jellegzetes házai, belső udvarai, valamint templomai már 1924-ben megjelentek tanulmányrajzain, és a település különböző részletei változó hangsúlyokkal egészen 1937-ig felbukkannak művészetében. 1927 és 1930 között az útkereső Vajda főleg tónusos, a látványt precízen leképező városképeket, Szentendre „nagy látványait” örökítette meg: a kacsaringós Kígyó utcát, a Templomdombról feltáruló páratlan panorámát, a Bükkös-patak partját és jellegzetes jegenyefáit. 1928 körül a Képzőművészeti Főiskolán megismert kortársak és Kassák Lajos hatására a síkkonstruktivizmussal is kísérletezett, és bár nem szakadt el a város témájától, az ekkor készült kompozícióit az épületek és tájképi elemek geometrikus formák mentén történő absztrakciója jellemzi. 1930 és 1933 között Párizsban élt, majd visszatérésekor művészetében a válság jelei mutatkoztak. 1934-től Korniss Dezsővel került közelebbi baráti és alkotókapcsolatba, akivel kölcsönösen ösztönözték egymást. 1934–1935 körül készült képein Szentendre újabb aspektusaira figyelt fel Vajda: a város homlokzatai, jellegzetes építészeti megoldásai színes és síkba transzponált formában bukkannak fel.

1936 körül Korniss-sal közösen találták ki a „szentendrei programot”, amelynek középpontjában népi motívumok gyűjtése állt. Érdeklődésüket nem etnológiai szempontok vezérelték, hanem azokat a nép(i)művészeti elemeket keresték, amelyekben egyszerre sajátos karaktert, ugyanakkor állandósult jelentést véltek felfedezni. Fő kérdésük az volt, hogy milyen módon válhatnak a kiüresedett kultikus-szakrális formák a kortárs művészet új forrásává. Vajda 1936 és 1937 között már egészen közelről figyeli a várost, nem a nagy látványokat építi be transzparens rajzaiba, hanem az apró, szinte észrevétlen szentendrei motívumokat: mint a Belgrád-székesegyház epitáfiumának koponyája, a különböző felekezetű temetőkből felbukkanó faragványok és érdekes sírjelek, a Szamárhegy kútját díszítő bronzrózsa vagy az út mentén található pléhkrisztusok. Motívumrögzítésére általában jellemző a formai egyszerűség és a lényegét tükröző precizitás. Vajda Lajos 1938-tól radikálisan és véglegesen szakít a Szentendre-tematikával, ekkortól az archaikus-primitív-törzsi művészet ősi formarendje uralkodik álarcaiban és szürrealista tájképeiben. 1939 és 1940 nyarán két utolsó, aktív alkotói időszakát tölti Szentendrén, ekkor már a pismányi Haluskai tanyán dolgozik. Hatalmas méretű szénrajzai organikus élményekből táplálkoznak, de a kép síkját az ismétlődő vonalakkal épülő, absztrakt, ám dinamikus formák és a gesztusok kiáradása jellemzi. Vajda Lajos 1941. szeptember 8-án tbc-s betegsége szövődésében hunyt el Budakeszin.

A kiállítás célja, hogy összekapcsolja Vajda művészetét Szentendre városának múltjával és felmutassa a tradícióból táplálkozó progresszió útjait. A motívumok megtermékenyítő hatását és vándorlását mutatja be az utolsó terem, ahol Vajda művészetének egyik alapvető jelképét, az ikon- és pléhkrisztusból kialakult bábufigura eredetét, majd az 1968 és 1975 közötti időszakban a szentendrei művészek körében történő továbbélését és formai-tartalmi módosulásait vizsgáljuk.

Kurátor: Szabó Noémi művészettörténész

KIÁLLÍTÓ MŰVÉSZEK:

Vajda Lajos

Aknay János
Balogh László
Barcsay Jenő
Bálint Endre

Deim Pál
Korniss Dezső
Matyófalvi Gábor
Zámbó István

MÚLT MINT A JÖVŐ FORRASA
THE PAST AS A SOURCE FOR THE
FUTURE

TEENŐK - A RÉSZLETEKREN
BÚJÓ EGYSZ
NTYŐRE - THE WHOLE IN
THE PARTS

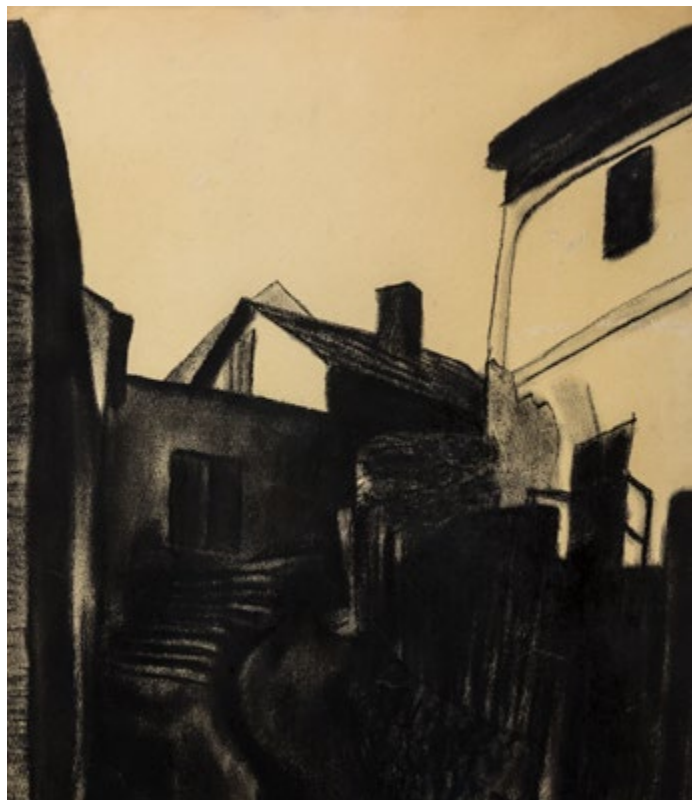
MÚLT MINT A JÖVŐ FORRÁSA

Vajda Lajos 1935 és 1936 nyarán dolgozott együtt a Főiskoláról ismert Korniss Dezsővel, akivel nagyon hasonló szakmai utat jártak be. Mindketten Kassák Lajos köréből indultak, majd jutottak el Nyugat-Európába, ahol megismerkedtek a korszak művészeti áramlataival. Hazatérésüket követően mindketten kiábrándultak a politikai színezetű avantgárd tendenciákból, illetve az expresszionizmusból. Saját szemléletüket a szürrealizmus és konstruktivizmus tanulságai mentén, de a hazai népi művészet – mint a „tiszta forrás” hiteles letéteményese – motívumrendszerének ötvözéséből kívánták kialakítani. Vajda és Korniss csupán két nyáron keresztül gyűjtötték együtt a Dunakanyar népi művészetének motívumait, majd 1937-től külön művészi utakon kamatoztatták tapasztalataikat.

„Abból indulunk ki, hogy tradíció nélkül nem lehet semmit sem csinálni, s ez a magyar körülmények között csakis a magyar népművészet lehet [...]. Ugyanazt akarjuk körülbelül, amit Bartók és Kodály a zenében már megcsináltak, azt hiszem, hogy a piktúra területén még ilyen törekvések eddig nem voltak, s ha sikerül célt érünk, akkor mi leszünk az elsők e területen. [...] a mai magyar művészetben mindenki visszafelé kacsint. Mi is visszanezünk a múltba, de egészen más célzattal, azért, hogy még jobban megerősödjünk, s hogy a múlt értékeit megmentsük, és a jövő számára adjuk át.”

VAJDA LAJOS levele Richter Júliához, 1936. augusztus 11.

VAJDA Lajos: Lelátás a Templomdombról, 1929
szén, papír
533 x 458 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.2

Rozsnyai-ház a Kigyó utcában, fotó: 2023

VAJDA Lajos: Házak lépcsővel, 1927
szén, papír
498 x 392 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.1

Lelátás a Templomdombról, fotó: 1930-as évek

Vajda Lajost 1928-ban vették fel a Képzőművészeti Főiskolára, művészete ekkortól párhuzamosan két irányban fejlődött. Egyrészt folytatta és elmélyítette a szentendrei környezet megőrkítését: utca- és templomrajzait a transzcendens tartalmakat rejtő csönd uralja, megfogalmazásukat pedig tradicionális, realiztikus megközelítés jellemzi. Másfelől 1928-ban csatlakozott Kassák Lajos Munka-köréhez, ahol a konstruktivista avantgárd művészet felé fordult, és a kollázs- és montázs technikával kezdett kísérletezni. Vajda tónusos, a Kigyó utcát és a legendás Rozsnyai-ház egy részletét megőrkítő korai rajzán szinte topografikus hűséggel idézi a látványt. Ezzel párhuzamosan azonban a valóság átírásának új igénye is jelentkezett Vajdánál: egy másik, a páratlan kilátást nyújtó Várdomb, ma Templomdomb és az alatta karnyújtásnyira elterülő Fő tér házainak zegzugos belső udvarait mutató, 1929-es szénrajzán a szentendrei háztetőket már tömörszerűen, konstruktív felfogásban ábrázolja.

KORNISS Dezső: Szentendrei utca, 1939
tempera, olaj, papír
22 x 32 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 74.54

KORNISS Dezső: Szentendrei utca, 1937 körül
akvarell, ceruza, papír
237 x 315 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 93.1

VAJDA Lajos: Gustave Fleury, 1930-33
 fotómontázs, papír
 645 x 505 mm
 Ferenczy Múzeumi Centrum
 ltsz.: 83.5

Vajda Lajos fotója Párizsban készült,
 „ikonosztázba” rendezett műveiről
 fotó: 1934, Magyar Fotográfiai Múzeum

Vajda és főiskolai társai Új Progresszív Művészek néven művészcsoporthoz alapítottak, első bemutatkozásukra pedig 1930 márciusában a Tamás Galériában került sor. A botrányba fulladt kiállítás után a csoport tagjai külföldre távoztak, Vajda Párizsba ment, ahonnan csak 1934-ben tért vissza Magyarországra. Vajda párizsi éveiről kevés információ maradt fent, alkalmi munkákból élt, feltehetően rengeteg kiállítást látogatott, többek között a város híres etnográfiai gyűjteményeit. Az időszakból néhány vonalrajzos és pettyezetett akt, valamint egy tucatnyi kollázs maradt fent, amelyekről egy 1934 körül készült fénykép tanúskodik. Vajda ekkoriban Malevics és Kandinszkij művészeti programját tanulmányozta, és a modern film új látásmódjának képzőművészeti lehetőségei foglalkoztatták. A Párizsban kialakított montázstechnika mint képszerkesztési módszer lehetősége Vajda későbbi művészeti szemléletét is nagyban meghatározta. A *Gustave Fleury* című, átlós felépítésű montázs az ellentétes motívumok kontrasztjából fakadó vizuális feszültségre épít. A kompozíció közepén két újságkivágás szöveges részlete olvasható: a felső, francia nyelvű egy Gustav Fleury nevű francia pásztor részletes személyleírását adja meg, az alatta lévő magyar szöveg pedig a *Pesti Napló* 1931-ben megjelent orvosi szakcikkének részletét mutatja.

VAJDA Lajos: Csendélet patkó alakú asztalon, 1934
pasztell, papír
898 x 624 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.12

KORNISS Dezső: Szigetmonostori csendélet II.
(Csendélet asztalon), 1935
olaj, akvarell, karton
63 x 44 cm
Nudelman Gyűjtemény

VAJDA Lajos: Szigetmonostori ablak, 1935
tempera, papír
480 x 450 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.23

VAJDA Lajos: Szigetmonostori ház, 1935
tempera, papír
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.24

KORNISS Dezső: Szentendrei ház - Malom, 1935
olaj, viasz, farost
18,5 x 20,2 cm
Nudelman Gyűjtemény

VAJDA Lajos: Sárga ház, 1935
tempera, karton
619 x 447 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.19

Volt Motesiczky-ház, a Jankó János utcából
fotó: 2022

Vajda négyesztendős párizsi tanulmányútjáról 1934-ben tért vissza Magyarországra, művészi útkeresése azonban 1936-ig tartott. Az 1935-ben készült *Sárga ház* című temperakép jól felismerhetően idézi a szentendrei óváros egyik jellegzetes épületét, a mai Janicsár utca 1-es szám alatt álló volt Motesiczky-házat, amely 1947-től Motesiczky Hugó városi főmérnök és lokálpatrióta tulajdonában állt. Az egyszerű, földszintes barokk épület a 18. századi szőlősgazdák helyi lakóháztípusa volt. A kéttraktusos házban a mai napig tágas, fiókos dongaboltozatos szobák vannak. Vajda kompozícióján a ház teteje felett jól látható az a jegenyesor, ami a még az 1930-as években a közelben található Bükkös-patak partját szegélyezte. Vajda Lajos elsődleges célja ekkoriban nem a szentendrei épületek látványhű ábrázolása, hanem a motívum vagy épület karakterének megragadása volt minél egyszerűbb eszközökkel.

SZENTENDRE – A RÉSZLETEKBEN
REJLŐ EGÉSZ
SZENTENDRE – THE WHOLE IN
THE PARTS

Small white label with text.

A BARU – EGY MOTIVUM VANDORLÁSA
VAJDÁTÓL EF ZÁMBÓIG
THE DUMMY – THE MIGRATION OF A
MOTIF FROM VAJDA TO EF ZAMBÓ

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

Small white label with text.

SZENTENDRE – A RÉSZLETEKBEN REJLŐ EGÉSZ

„Vajdát nagyon érdekelték a részletek. Én arra emlékszem a legjobban, hogy megyünk Szentendrén a százszor végigjárt utcákon, és Vajda nem szól, csak rámutat, vagy az állával odabök egy-egy részletre, ami őt érdekli. [...] Nagyon szerette nézni a régi kerítéseket, a fák erezetét, a kapuk formáját, százszor megnézte, behúzott nyakkal és leguggolva egy tetőnek és templomnak a viszonyát.”

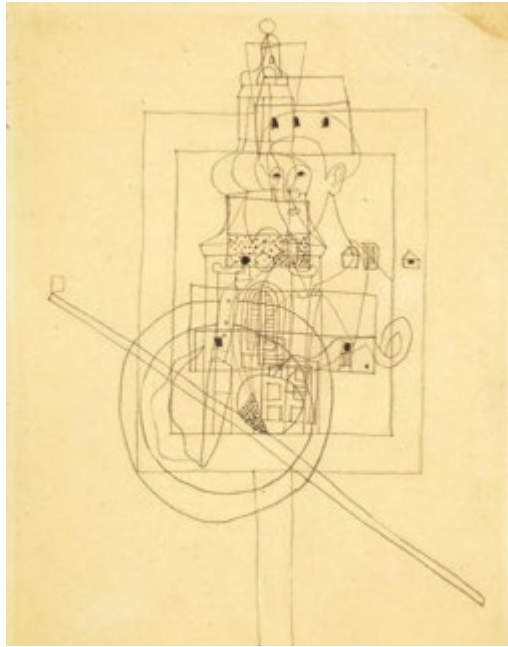
Szántó Piroska visszaemlékezése VAJDA LAJOSról

„Mindig várt valami csodát, hitt a csodában. A csoda meg is nyílt számára, Pest külvárosi uccáin éppúgy, mint Szentendre házai között.”

Vajda Júlia visszaemlékezése VAJDA LAJOSról

„Ilyenkor koraősszel a legszebb a természet, s a város ilyenkor mutatja meg igazi arcát, ez pedig furcsa keveréke valami olyasminek, amit nem lehet pontosan meghatározni. Korniss-al gyakran szoktunk este, napszállta után kószálni a város tekervényes uccáin, ilyenkor minden csendes, nyugodt, a házak szorosan összébújni látszanak, minden silhouette-szerűen jelenik meg, az ég smaragdzöldben játszik, teleszórva apró gyémántokkal. Ahogy lépkedünk lassan a szűk sikátorokban, egy láthatatlan fényforrás a velünk szemközt lévő falra misztikus árnyakat vetít, megdöbbenünk a csodálkozástól, s érezzük azt, amit csak vizuálisan lehet kifejezni. Olyan az egész hangulata, mintha a mesékben járnánk, ahol lépten-nyomon csodák várnak, s ahol minden lehetséges. Álomba borult, régi ódon szobákat látni, melyekben sejtelmes árnyak mozognak. Minden olyan (vagy hasonló), mint Chagall képein. Nappal mindez megváltozik, konkrétabb, durvább és valóságosabb, színesebb. Sajnos ezeket az esti álmodozásokat, azt hiszem, sohasem lehet majd megfesteni (fizikai lehetetlenség).”

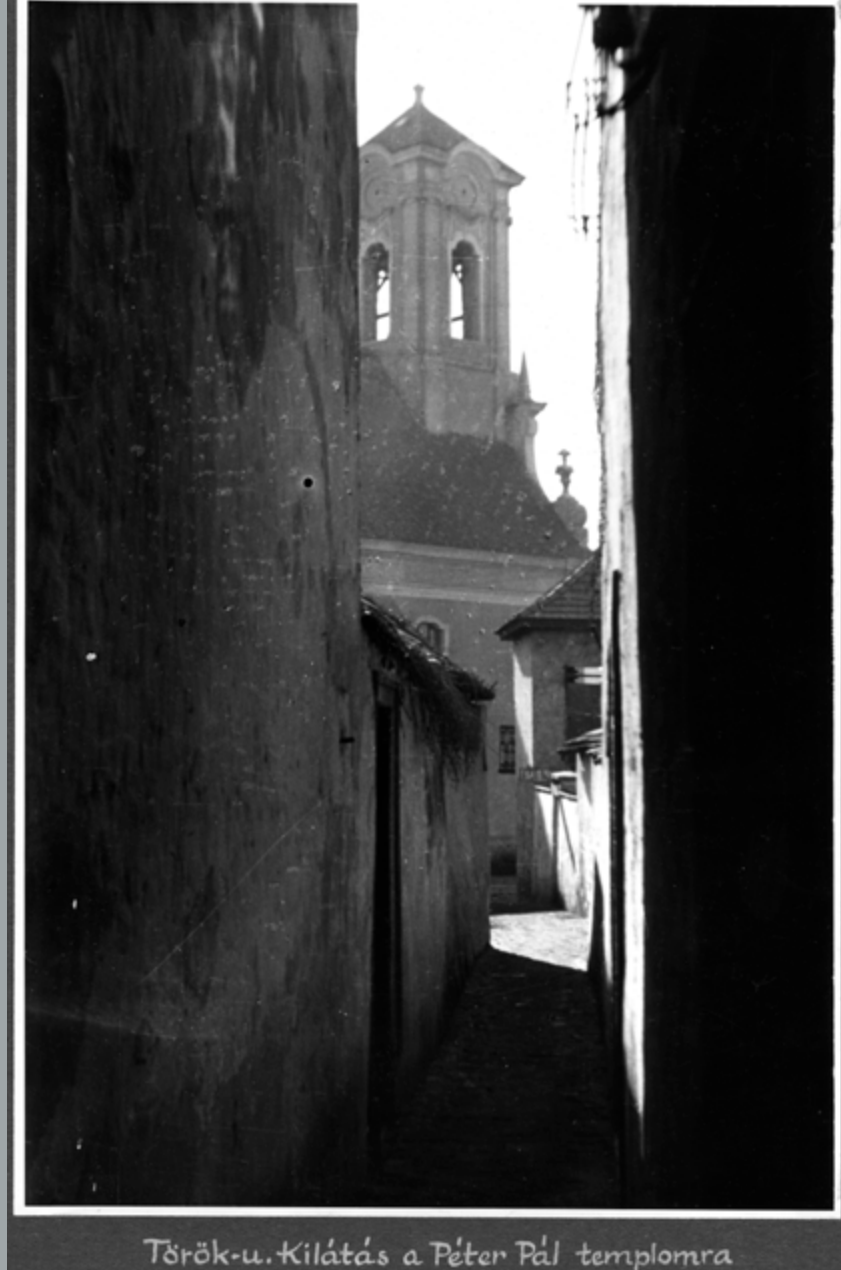
VAJDA LAJOS levele Richter Júliához, 1936. augusztus 18.

VAJDA Lajos: Rajzmontázs önarcképpel; hátoldalán: Önarckép templommal, 1935?
ceruza, papír
315 x 230 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.55

VAJDA Lajos: Sikátor templommal; hátoldalán: Ház mögött templom, 1935
ceruza, papír
313 x 224 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum,
Itsz.: 83.21

Török-u. Kilátás a Péter Pál templomra

Török köz a Csiprovacska templommal, foto: 1950-es évek eleje

A szentendrei templomtornyok témája 1927 és 1937 között végigkísérte Vajda Lajos művészetét, és jól mutatja a festői problémavilág megváltozását. Míg korai műveire jellemző e templomok látványelvű ábrázolása, 1935 után tónus és test nélküli vonalrajzokat készített róluk. Az összképről figyelme a különleges képkivágatok, a meglepő részletek a város kacskaringós utcáinak áthatásaiból fakadó különleges látványa felé fordult, egyfajta kollázsszemléletet érvényesítve a motívumkereséskor. Szentendre egyik legfestőibb városképét nyújtja a Fő térről induló Török köz keskeny sikátora, melynek tengelyéből észak felé a Blagovestenszka templom homlokzatára, dél felé pedig a Csiprovacska (ma Szent Péter és Pál) templom magasodó tornyára lehet látni.

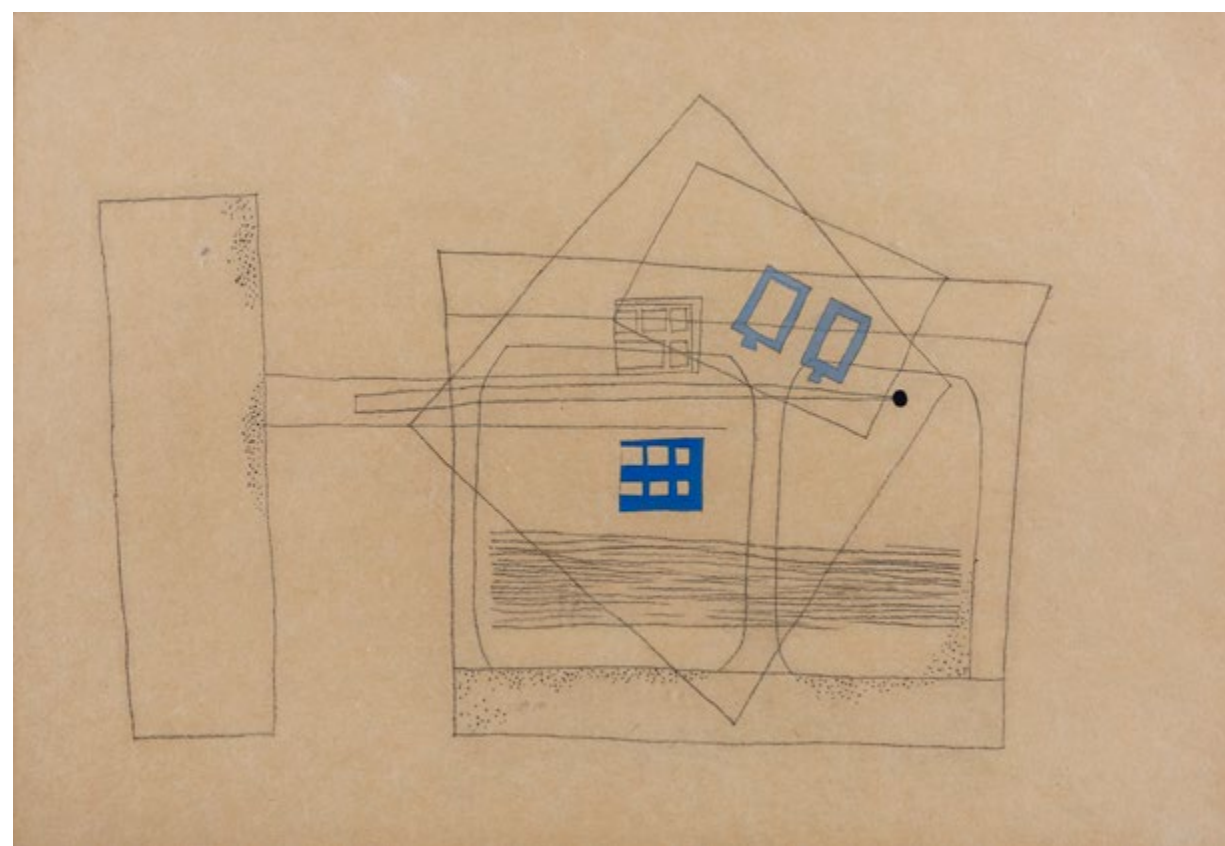
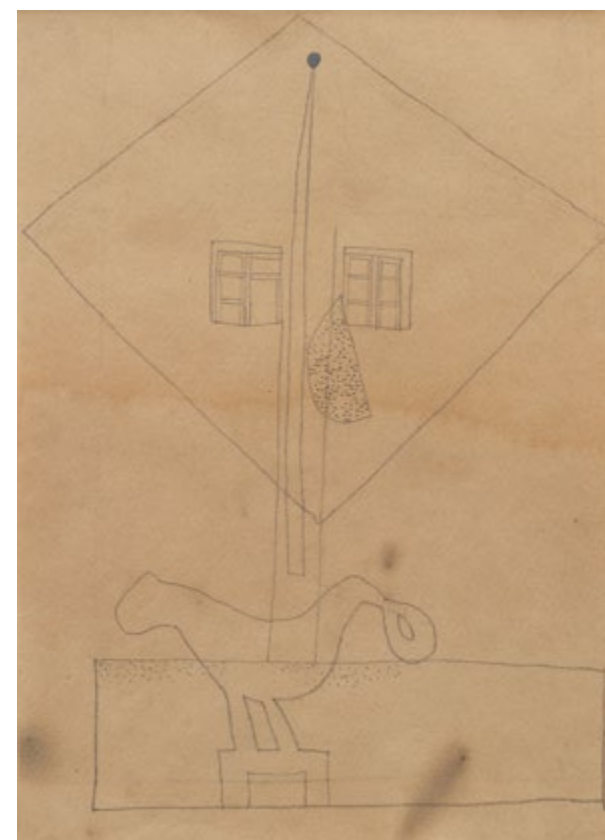
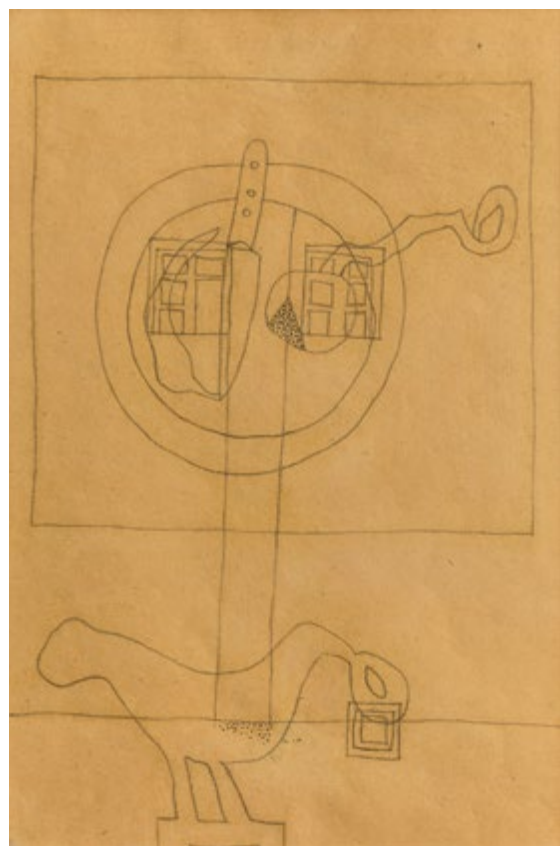
Nesko de Littmanov sírja a Szerb temetőben, 1830 körül, fotó: 2022

VAJDA Lajos: Kollázsos feszület fűzfával, hátoldalán:
Sírplasztika (Álló női alak köedénnyel), 1937
ceruza, kollázs, papír
315 x 270 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.48

KORNISS Dezső: Síremlék, 1950
olaj, gouache, vászon
45 x 35 cm
Nudelman Gyűjtemény

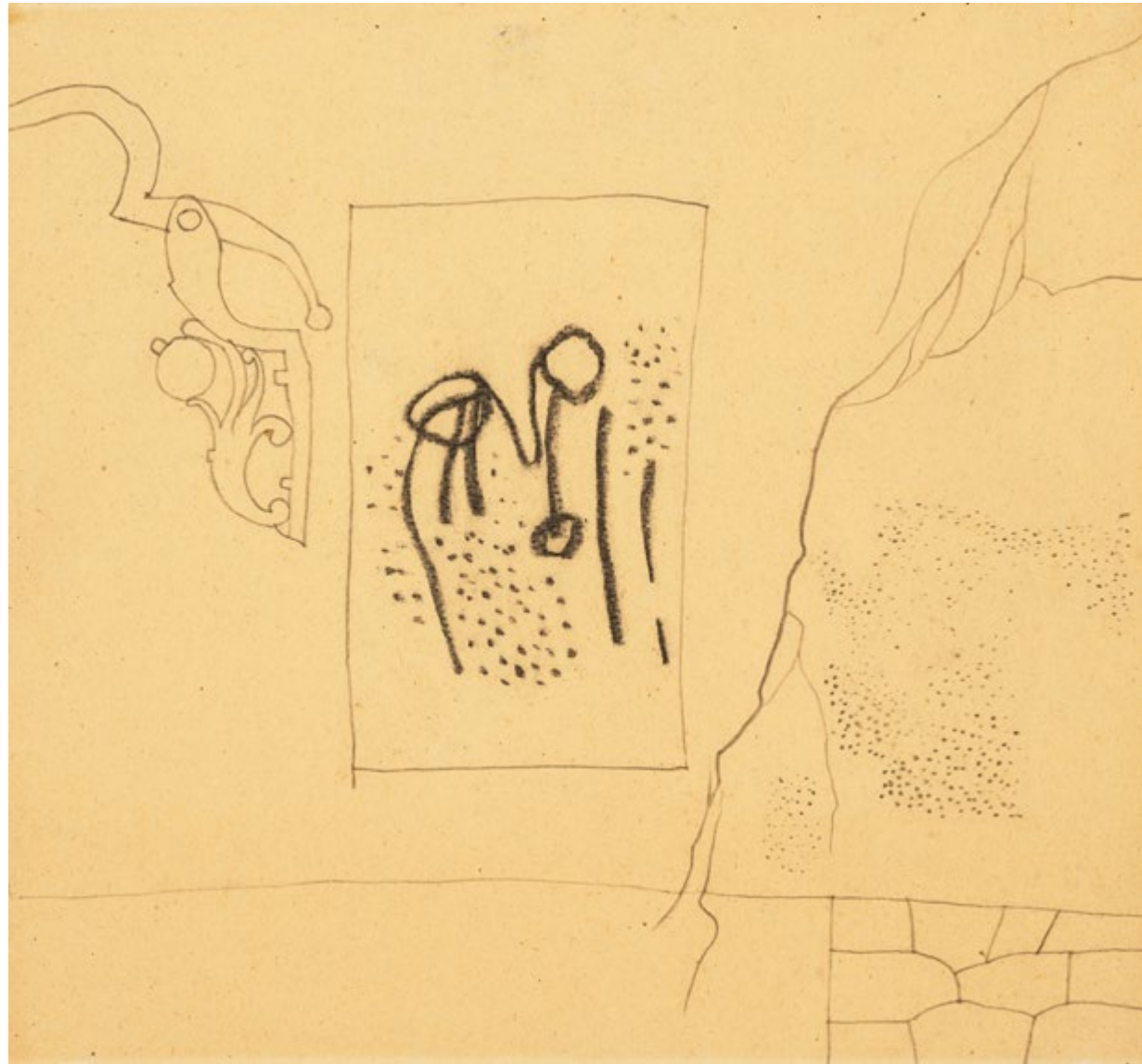
Az Arzén és Martinovics utca között elterülő hatalmas szerb temető híven idézi a közösség egykori aranykorát és gazdagságát. Vajda is gyakran látogatta a temetőt, több művén felbukkannak az innen származó cirill betűs sírfeliratok és egyenlő szárú kőkeresztek. A szerb temetkezési hagyományoknak megfelelően a sírkövekről hiányzik a figurális ábrázolás, kivéve egy jelenleg három-négy sírkövből álló csoportot, amelyek vélhetően ugyanattól a kőfaragó mestertől származnak, és figurális-allegorikus jeleneteket hordoznak. Ezek közül figyelemre méltó Nesko de Littmanov sírjele, aki 1829-ben kapott nemesi rangot, sírkövén pedig vésett allegorikus nőalak jelenik meg, aki baljával egy urnát vagy kelyhet tartó oszlopra támaszkodik. A vésett rajzolat pontos mása bukkan fel Vajda Lajos 1937 körül készült egyvonalas ceruzarajzán, amit eredetileg „frottázs” technikával gyűjthetett. Vajda nyomán Korniss Dezső is felfigyelt a síremlék rajzolatára, és ennek alapján készítette 1950-ben *Síremlék* című festményét.

VAJDA Lajos: Tányéros csendélet madárral, 1936
ceruza, papír
297 × 197 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 69.43

VAJDA Lajos: Ablakok madárral, 1936
ceruza, papír
310 × 230 mm
magántulajdon

VAJDA Lajos: Kék és szürke ablakok, 1936
ceruza, papír
453 × 315 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.36

VAJDA Lajos: Kútrózsza és arckép, 1936
szén, ceruza, papír
288 x 313 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.96

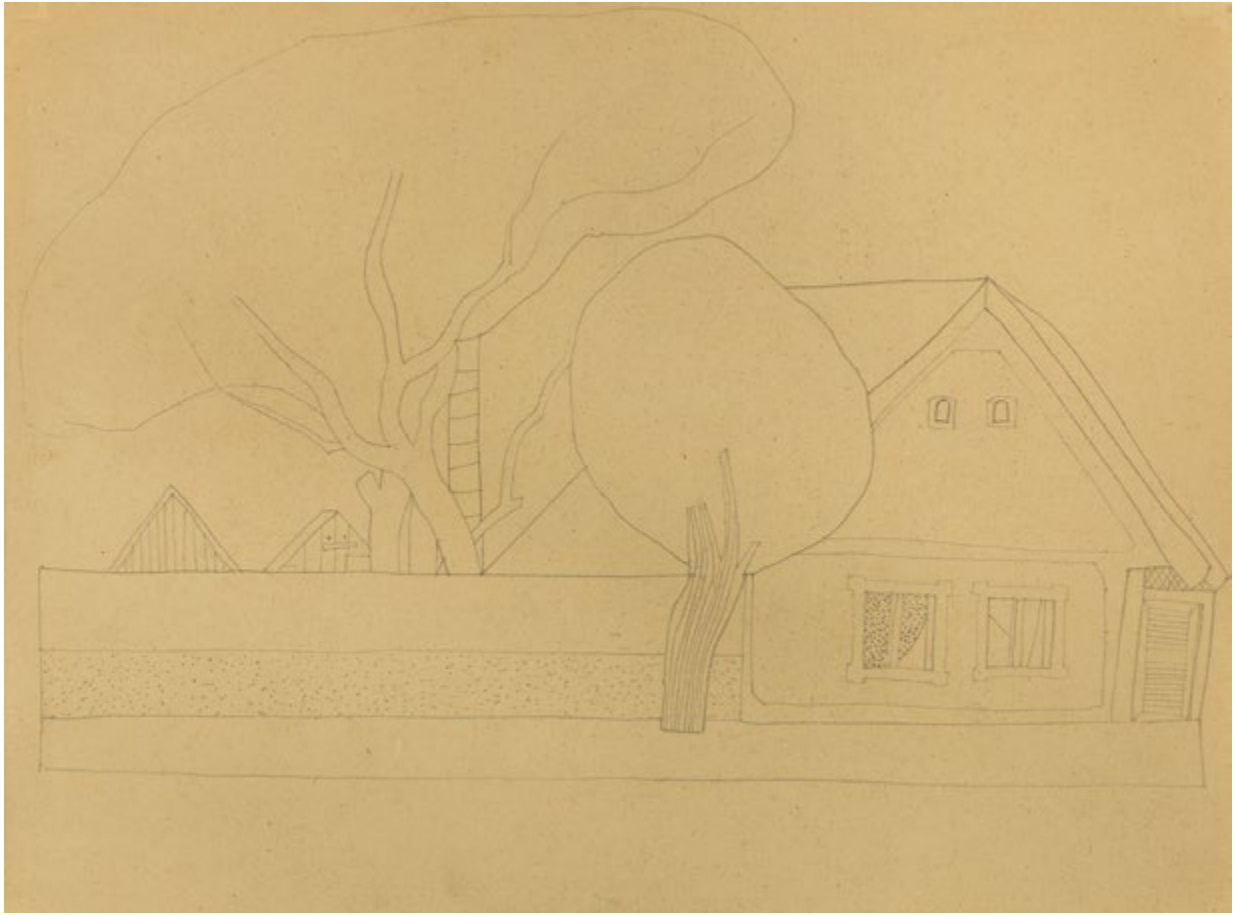
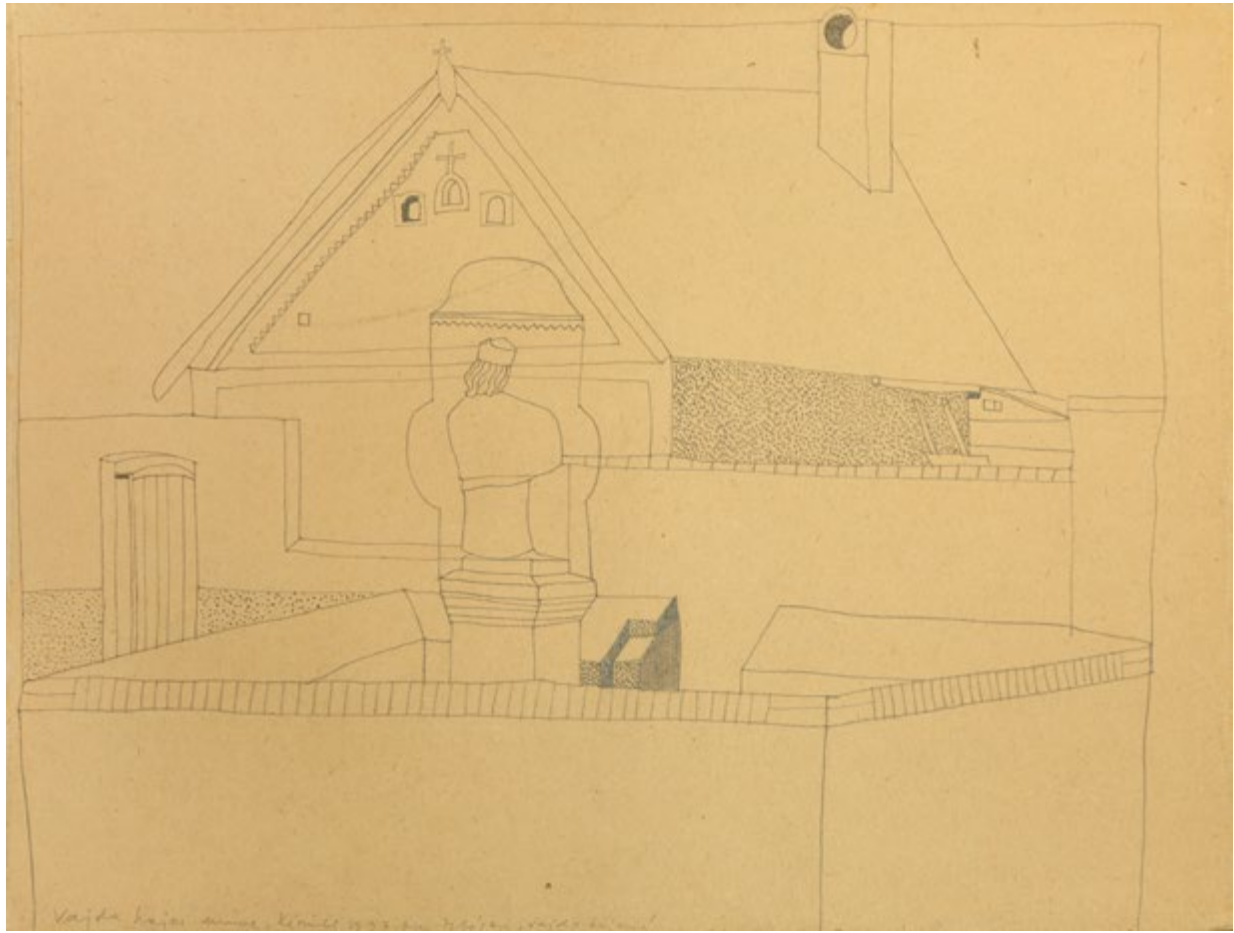

A Kmetty tér kútrózsája, fotó: 2022

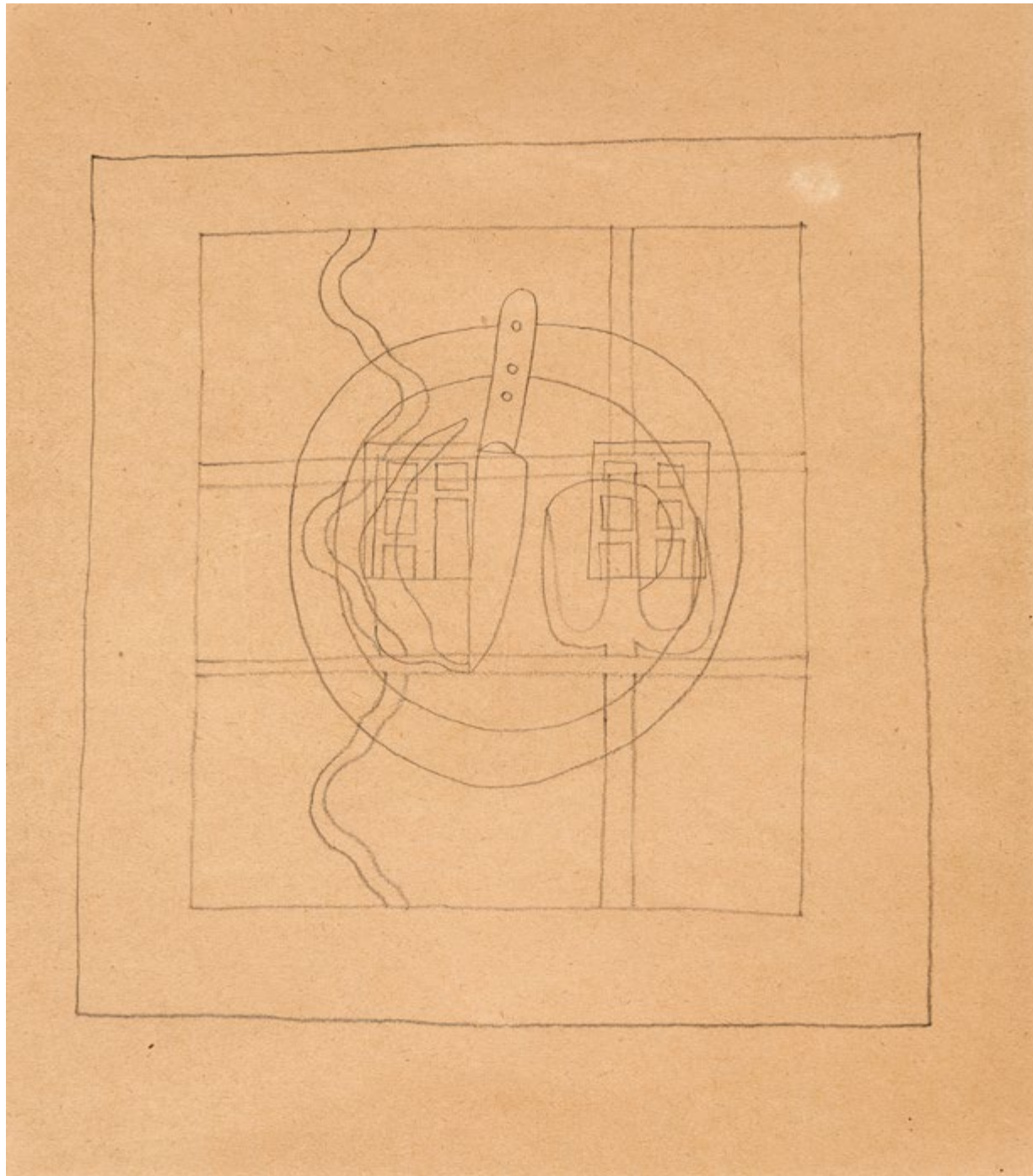

A Kmetty tér stanglis kútja, 1972

Vajda Lajos 1936 nyarán Korniss Dezsővel – Kodály és Bartók a magyar zene területén végzett munkájának példája nyomán – meghirdette a „szentendrei programot”. Ennek keretében tudatosan gyűjtötték Szentendre és környéke népi motívumait, emlékeit, melyek kiindulópontul szolgáltak a tradícióban gyökerező, de konstruktivista és szürrealista módszerekkel létrehozott képi világ megteremtéséhez. Vajda rajzmontázsain Szentendre épületrészleteinek, eldugott szegleteinek és apró emlékeinek egész sora elevenedik meg. A Szamárhegy jellegzetes városképi elemei voltak a stanglis (emelőkaros) kutak, melyek közül ma már csak a Rab Ráby és a Kmetty téren áll egy-egy darab. Ezek készítője feltehetően Ljubovics Mito lakatosmester volt. A Kmetty téren álló „rózsás” kút virágmotívuma bukkan fel Vajda egy 1936-os rajzán, amely szép képzettársítást sugall a könnyező Krisztus-arc mellett.

VAJDA Lajos: Izbég, hátoldalán: Ház fákkal, 1936
ceruza, papír
315 x 238 mm
magántulajdon

VAJDA Lajos: Rácsos ablak csendélettel, 1936
ceruza, papír
314 x 360 mm
magántulajdon

A Bartók Béla utca 28. ablakrácsa, fotó: 2022

A vajdai motívumgyűjtés egyik izgalmas és jelentős utólagos többlettartalommal felruházott példája a szamárhegyi Bartók Béla utca 28-as számú házon található ablakrács története. Az úgynevezett Tobakos-ház egyszerű földszintes, félromszatos lakóház volt a 19. század elejéről, amelyre egykor egy csákyából és egy szál szövedékét vesztett apácarácsból, valamint két vaspálcából eszkábáltak védőrácsot. Vajda első ízben 1936 körül örököltette meg több rajzán is az ablakrácsot, majd jó barátja, Bálint Endre volt az, aki egész életművében egyfajta védjegyként, visszatérő alapmotívumként alkalmazta e népi emléket. Az ablakrács azóta a szentendrei emlékezet és identitás része lett; nemcsak helyi művészek (Csikszentmihályi Róbert, Rácz András) emelték be munkáikba, hanem az 1978-ban megnyitott Szentendrei Képtár akkori főbejárata fölé elhelyezett cégérré is ez a motívum került. A romos Bartók Béla utcai házat végül a 90-es években lebontták, a rácsot pedig sítire dobva találta meg a múzeum egyik közelben lakó munkatársa. Az összefogás és emlékmentés szép példájaként a rács eredeti formájában került helyére, a Bartók Béla út 28-as ház homlokzatára.

BÁLINT Endre: Ötlet a szentendrei rácsról, 1969
linotípia
328 x 446 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 69.42

BÁLINT Endre: Mágikus éjjel Szentendrén, 1966
olaj, vászon
79,8 x 100 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 76.43

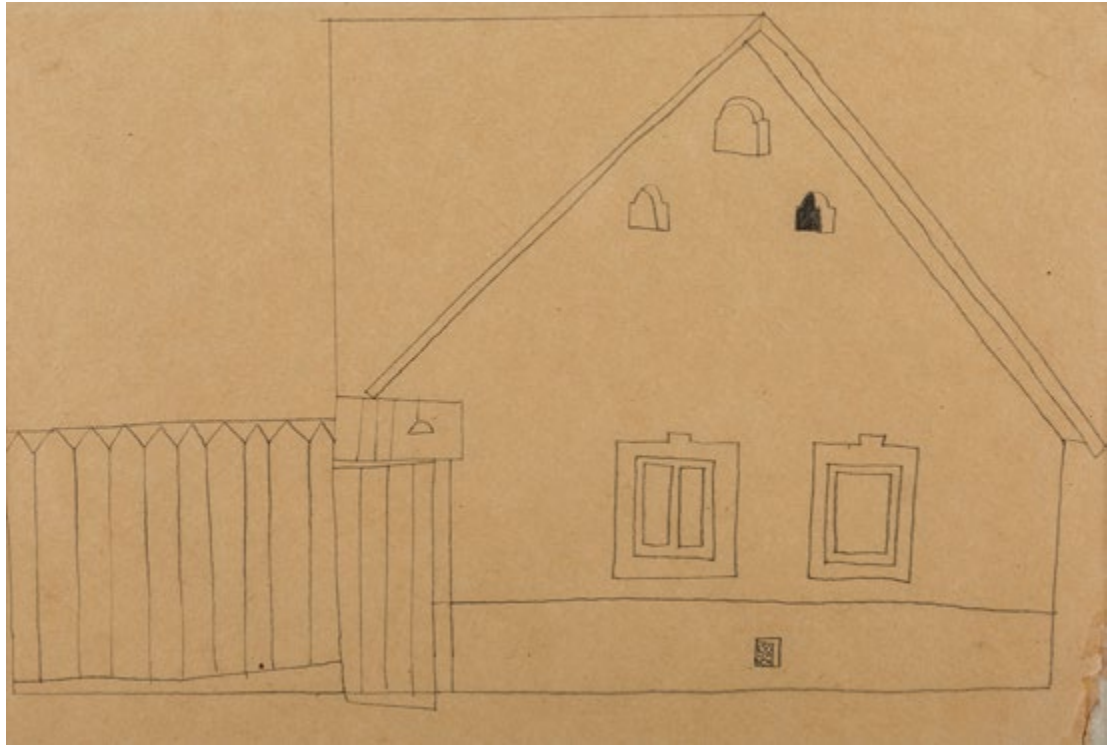

VAJDA Lajos: Önarckép koponyával, 1936
ceruza, kollázs, papír
320 × 255 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.39

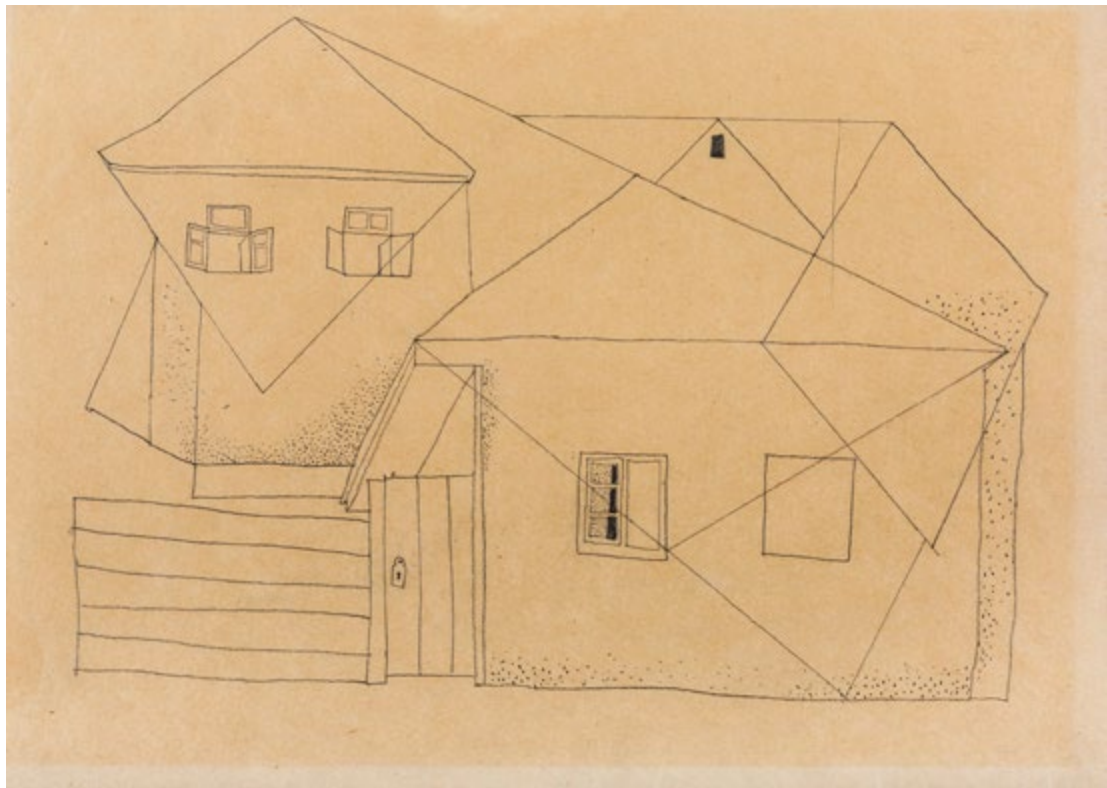

A Belgrád-székesegyház déli bejárata melletti epitáfium részlete
fotó: 2022

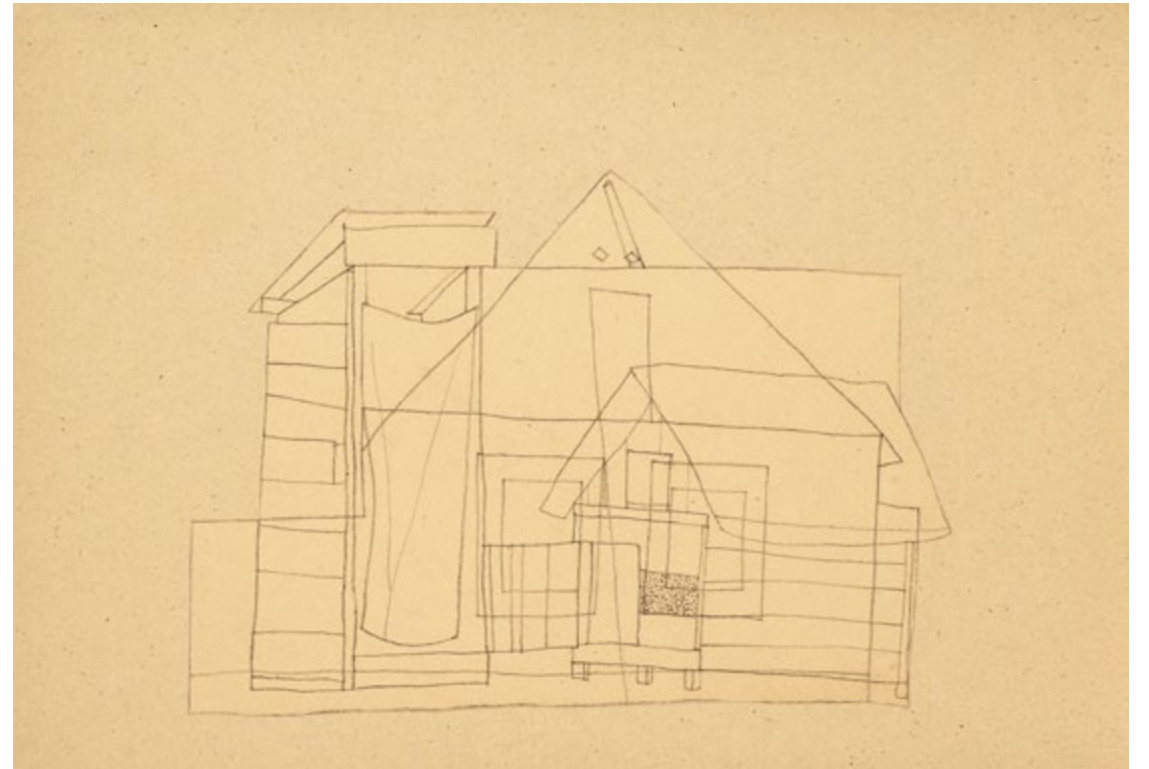
Szentendre történelmében kiemelkedően fontos szerepet játszottak a szerbek. A török hódoltság elől menekülő balkáni népcsoportok 1690-ben érkeztek Szentendrére, és alapítottak kolóniát, majd építették – többek között – azt a hét templomot, amelyek a mai napig meghatározzák Szentendre látképét. Vajda Lajos úgy érezhette, hogy hazaérkezett Szentendrére, melynek légkörét a pravoszláv ortodoxia sejtelmes légköre határozta meg. Vajda ugyanis fiatal éveit 1916-tól 1923-ig Szerbiában töltötte, itt járt iskolába, és kiválóan beszélt szerbül. A szerb ortodox templomok közösségi hangulata és egyházművészete mély benyomást tett rá, erről tanúskodnak az 1935 és 1936 között készült ikonos képei és önarcképei is. Vajda az ikonfestészetben látta a művészet legszigorúbb és legegységesebb törvényszerűségeinek egyik megvalósulását. *Önarckép koponyával* című művén a pravoszláv ikonok hagyományai szerint szembenézetből, semleges háttér előtt jelenik meg maga a művész, homlokán a Belgrád-székesegyház külső falán található barokk vanitászjelkép, a koponya és két keresztezett lábszárcsont rajzolatával. Az ikonfestők névtelensége iránti tiszteletből Vajda Lajos 1928-tól haláláig egyetlen alkotását sem látta el kézjegyével.

VAJDA Lajos: Változat a Fiala-házról, 1937
ceruza, papír
225 × 315 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.57

VAJDA Lajos: Szentendrei házfalak, 1936
ceruza, papír
228 × 318 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.98

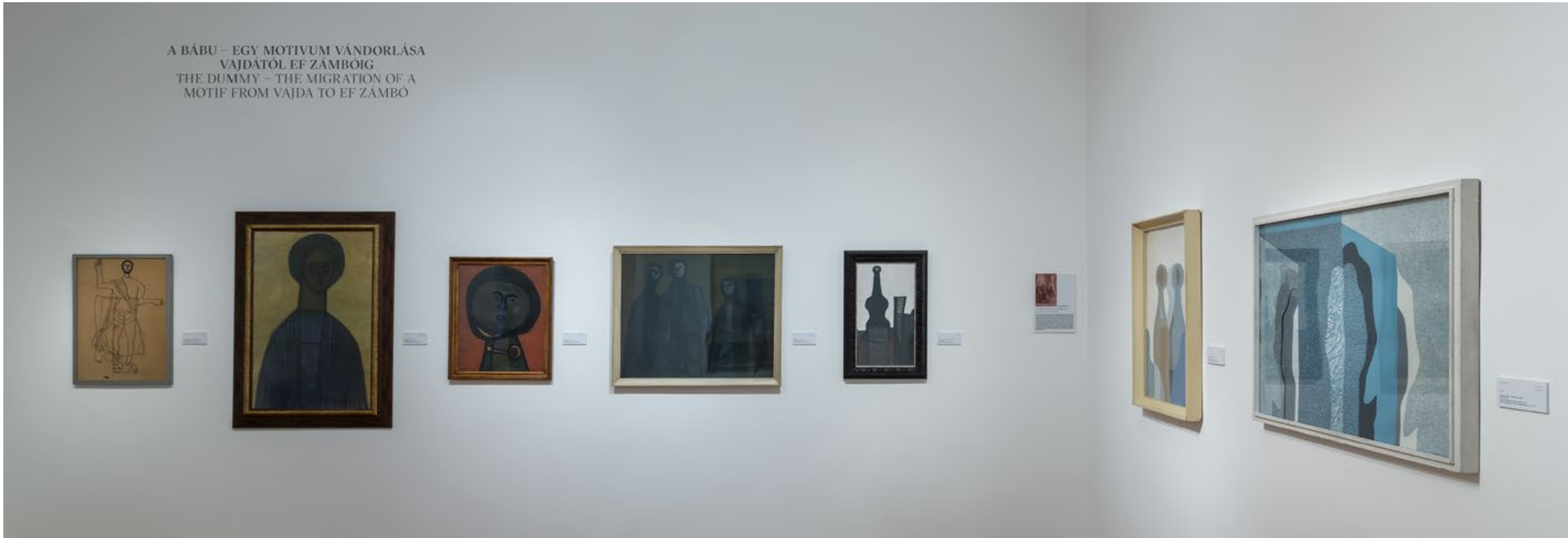
VAJDA Lajos: Ház mellett fabódé, 1937
ceruza, papír
310 × 450 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.10

VAJDA Lajos: Szentendrei házak feszülettel, 1937
tempera, montázs, karton
460 × 630 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.56

A BÁBU – EGY MOTIVUM VÁNDORLÁSA
VAJDÁTÓL EF ZÁMBÓIG
THE DUMMY – THE MIGRATION OF A
MOTIF FROM VAJDA TO EF ZÁMBÓ

A BÁBU – EGY MOTIVUM VÁNDORLÁSA VAJDÁTÓL EF ZÁMBÓIG

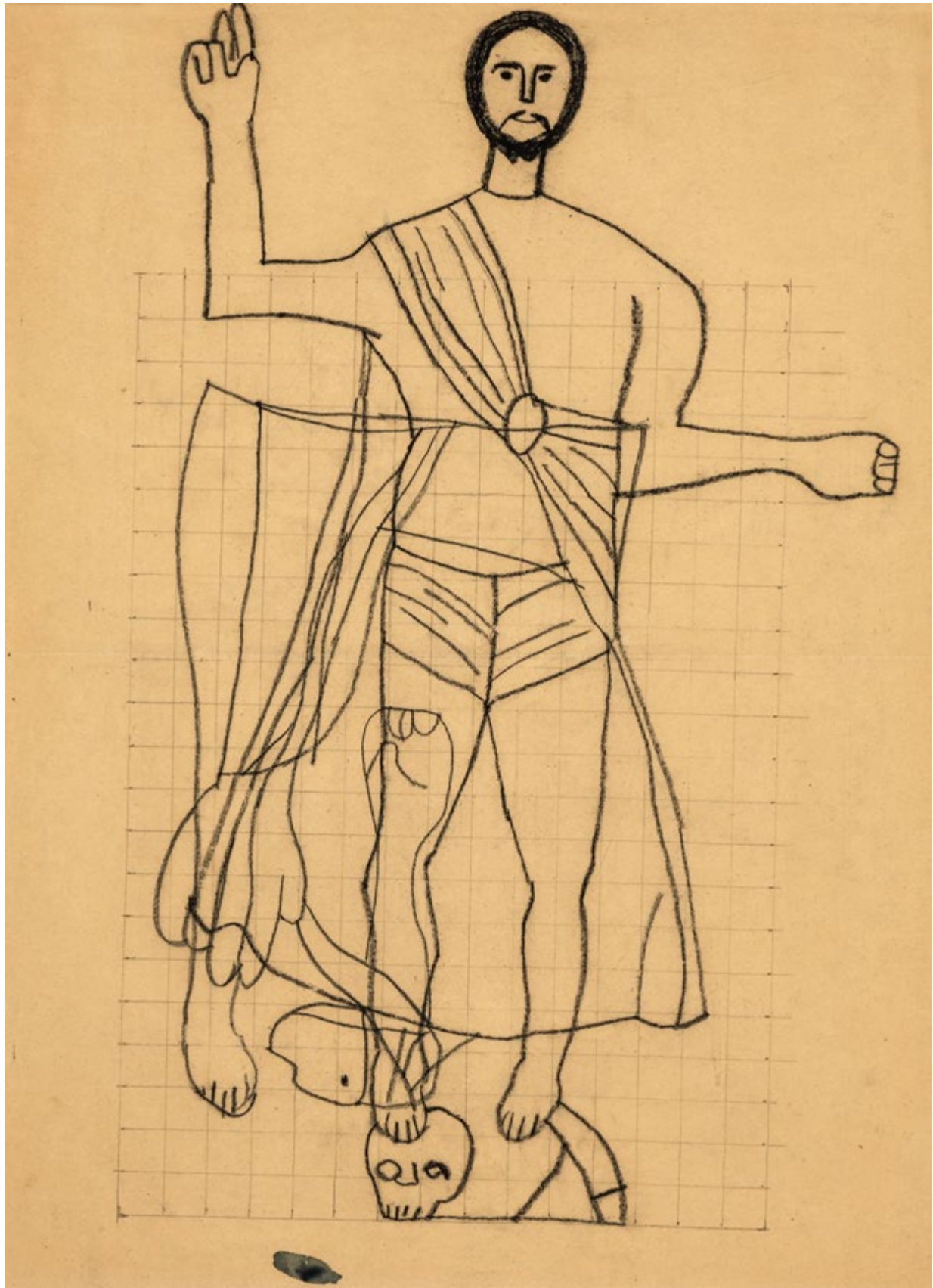
„Vajda Lajos nélkül nincs szentendrei művészet.”
Konkoly Gyula, 1998

A szentendrei művészet 20. századi történetében Vajda Lajos kiemelkedő szerepet játszott. Világlátása, szellemisége és művészete, valamint Szentendre múltjához fűződő alkotói viszonya példaként szolgált az őt követő művészgenerációk számára. A kiállítás utolsó termében megkíséreljük feltárni a szentendrei művészet egyik alapmotívumának, a bábufigurának az eredet- és alakulástörténetét. A geometrikus alap-
elemekből felépülő, de organikus eredetű, hullámzó körvonalú forma az 1968 és 1975 közötti időszakban a városban alkotó művészek jelentős részénél felbukkan: legelőször Deim Pálnál 1968-ban, akinek egész későbbi oeuvre-jében kiemelkedő szerep jut a bábufigurának. Ezzel párhuzamosan az 1968-ban Szentendrére visz-

szatérő fiatal ef Zámbo Istvánnál éppúgy megjelenik a motívum, ahogyan a város művészeti életével kapcsolatban álló Bálint Endréné is. Aknay János korai, 1970-es évek elején készült alkotásain, illetve ugyanekkor Barcsay Jenőné, Balogh Lászlónál és Matyófalvi Gábornál válik – különböző hangsúlyok mentén – domináns szimbólummá.

A motívum eredője vélhetően Vajda Lajos 1936-os ikonos képeinek figurafelfogásával hozható összefüggésbe: ekkoriban Vajda a tradicionális ikonfestészet elveit (jelszerűség, síkban kibontott, kontúros formaképzés) ötvözte az avantgárd konstruktivista szemléletével. Vajda – 1936-os műveinek sorát végignézve – az ábrázolt alakot vagy antropomorfizált templomtornyot egyre stilizálabb, kontúros felfogásban rögzítette. Felmerül a kérdés, hogy milyen módon „szivárgott le” a vajdai példa éppen az 1970-es évek fordulóján a szentendrei művészet új generációjához. Vajda Lajos 1941-es halálától művészete hosszú éveken keresztül elzárva

maradt a szélesebb közönségtől. Életművének első átfogó bemutatójára és rehabilitációjára éppen itt, Szentendrén került sor 1966-ban. A Passuth Krisztina által rendezett Fő téri kiállítás – és az ismét publikált Vajda-életmű – óriási hatással volt a Szentendrén éppen ekkor induló, a hippikultúrát és az 1968-as nemzetközi események nyomán a szabadságot és a szuverenitást felvállaló fiatal művészgenerációra. Részben a Vajda Lajos Stúdió tagjai (akik szellemi elődjük után adtak nevet csoportosulásuknak), részben az akadémiai háttérrel rendelkező alkotók számára Vajda személye reprezentálta Szentendre haladó, avantgárd múltját, így Vajda maga lett a referencia. A bábufigura – mint szabadon értelmezhető és alakítható, lokális kötődésű jelkép – parafrázálása minden itt kiállított alkotó munkásságában hosszabb-rövidebb ideig felbukkant, és bár e szimbólum kontextusa, jelentése mindegyik életműben más és más, mégis pontosan felvázolja, hogy miképp válik a jelen múlttá, a múlt pedig a progresszió és a jövő forrásává.

VAJDA Lajos: Pantokrátor, 1937
szén, ceruza, papír
617 × 448 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.53

VAJDA Lajos: Ikonos önarckép, 1936
pasztell, papír
900 × 600 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.35

VAJDA Lajos: Három fivér, 1936
olaj, karton
63 x 77,2 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.31

VAJDA Lajos: Dinnyefej (Bálvány), 1936
olaj, karton
53,5 x 44 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.29

A Vajda testvérek, Vajda Miklós, Vajda Márton,
Vajda Terézia és Vajda Lajos, Valjevo, Szerbia, 1922

Vajda Lajos édesapja, Vajda Manó 1915-ben adta el a zalaegerszegi családi házat, és családjával együtt Szerbiába költözött. A gyermek Vajda Belgrádban és Valjevóban végezte tanulmányait német és szerb nyelven, és itt, a szerbiai évek során került közel az ortodoxia szellemiségéhez, rítusaihoz és művészetéhez. A Vajda család az utolsó Szerbiában eltöltött évben, vélhetően 1922 első felében csoportképet készíttetett a négy gyermekről. A fekete-fehér fotón bal oldalon látható Miklós, mellette Márton, majd a legidősebb testvér, Teréz következik. A legfiatalabb, nádszéken ülő Lajos ekkor tizennégy esztendő. Érdekes összehasonlítani e fényképet Vajda Lajos 1936-ban készült *Három fivér* című festményével. A kapcsolat egyértelmű: Vajda a fotó alapján festette a kompozíciót, a ruhák elrendezése, a figurák beállítása szinte teljesen megegyezik. A kép utólagos címe – *Három fivér* – félrevezető, mert a kompozíció jobb oldalán egy hosszúkás fekete sávon felbukkan egy negyedik figura, a gyermek Vajda Lajos maszkzerű, foltta redukált arca. Vajda ekkoriban mélyrehatóan tanulmányozta az ikonfestészetet, számos ikonos arcképe születik 1936 folyamán. E mű legfontosabb sajátossága, hogy Vajda az ábrázolt családtagok személyiségét teljesen figyelmen kívül hagyja, a fehér arcokon csak jelzészerűen, sematikus módon jelennek meg az érzékszervek, míg a testtartásuk és ruházatuk főbb vonalai pontosan idézik meg az eredeti fényképet. A kompozíciónak nincs térisége, a figuráknak nincs személyiségük: bábuként bukkannak fel a régmúltból. Vajda Lajos és családja a fotó elkészülésének évében, 1922-ben költözött Szentendrére.

VAJDA Lajos: Torony, 1935
olaj, kollázs, karton
520 x 292 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83.27

BALOGH László: Figurák, 1970 körül
olaj, farost
69,5 x 47 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 2001.92

DEIM Pál: Csend II., 1968
tempera, papír
580 x 820 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 71.74

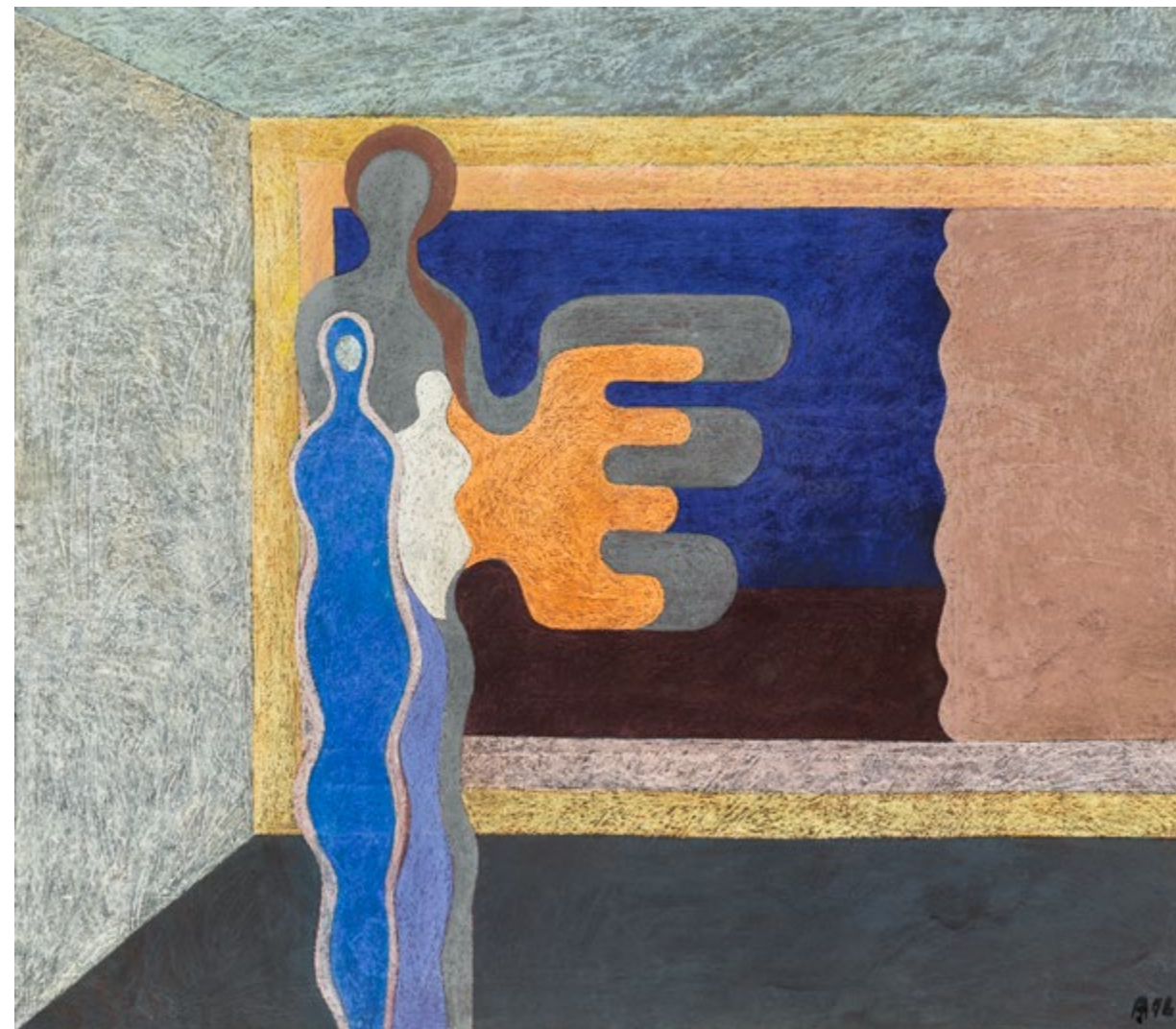
BARCSAY Jenő: Gond II., 1975
olaj, karton
30 x 40 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 78.219

BARCSAY Jenő: Gond III., 1974
olaj, karton
30 x 40 cm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 78.220

BÁLINT Endre: Kék angyal, 1968
monotípiá
200 x 350 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Iatsz.: 2014.15.1

AKNAY János: Szent család, 1972
olaj, papír, farost
130 x 145 cm
magángyűjtemény

EF ZÁMBÓ István: Szentendre, pléhkrisztus motívummal, 1968 körül
vegyes technika
magasság: kb. 120 cm
Szűcs Tamás gyűjteménye

MATYÓFALVI Gábor: Ember-pár, 1975 körül
festett fa, tükör
40 x 10 x 4,5 cm
magántulajdon

MATYÓFALVI Gábor: FLUG, 1972 körül
fa, fém
magasság: 126 cm
Takács Lajos gyűjteménye

A katalógus a Vajda Lajos Szentendrėje – Vajda motívumvilágának nyomában című kiállítás alkalmából készült. Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, 2023. november 12. – 2024. szeptember 8.

A borítón:
VAJDA Lajos: Szigetmonostori ablak, 1935
tempera, papír
480 x 450 mm
Ferenczy Múzeumi Centrum
Itsz.: 83,23

Kiadja: Ferenczy Múzeumi Centrum

Felelős kiadó: PROSEK Zoltán

Szerző, kurátor: SZABÓ Noémi

Grafikai terv: HERR Ágnes

Korrektúra: ZELEI Bori

Angol fordítás: MIHÁLY Árpád

Fotó: DARABOS György, DEIM Balázs,
MESCH Józsefné, TÓTH Antal

Közreműködő munkatársak:
GERGELY Gabriella, GYÖRGY Gabriella,
HERCZEG Zoltán, KISS Krisztina Noémi,
LAUTER Éva, LIPÉCZ Tamás, LUKÁCS Katalin,
MAGYAR Erzsébet, PETRIK Zsolt, PINTEA Alíz,
POJÁK-GREGOR Judit, PAMUK Lili, SÜTŐ Tünde,
SZEKENI-TÓTH Anett, SZÉLES Nóra, TÓTH Mátyás

Külön köszönet:
JENEI Zoltán, KLEIN Gábor, KRIZBAINÉ SZABÓ Éva,
MATYÓFALVI Áron, MOTESICZKY Mariann,
NUDELMAN László, SZ. TÓTH Judit, SZÜCS Tamás,
TAKÁCS Lajos

© szerző
© fordító
© fotósok
© HUNGART
© Ferenczy Múzeumi Centrum, 2023

A katalógus szerzői jogilag védett. A kiadó előzetes írásos hozzájárulása nélkül részleteiben sem reprodukálható.

Ferenczy Múzeumi Centrum
2000 Szentendre, Fő tér 2-5.
www.femuz.hu

Támogatók:

Médiapartnerek:

ISBN 978-615-5860-30-0

